

TÜRK DİLİNİN GELİŞMESİ VE TARİHİ DEVRELERİ

Türkçenin başlangıcının nereye dayandığı tam olarak bilinmemekle birlikte bu konu üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda Göktürk Yazıtları'ndan önceki dönemler için de bazı varsayımlar ileri sürülmüş ve Türkçenin karanlık dönemleri diye adlandıracağımız bu dönemle ilgili çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Ahmet Caferoğlu “Türk Dili Tarihi” adlı eserinde Türkçenin devrelerini şöyle sıralamaktadır:

1)Altay devri (Türk-Moğol dil birliğı)

2)En eski Türkçe devri (Proto Türk dil birliğı)

3)İlk Türkçe devri

4)Eski Türkçe devri

5)Orta Türkçe devri

6)Yeni Türkçe devri

7)Modern Türkçe devri

Yukarıdaki sıralamaya göre Türk dilinin Altay devri ve en eski Türkçe devri hakkındaki bilgilerimiz belgelere dayanmayıp dil karşılaştırmalarından ve birtakım arkeolojik verilerden yararlanılarak elde edilmiştir ve henüz kesinlik kazanmamıştır.

1. Altay Devri

Türk-Moğol dil birliği olarak da adlandırılan bu devre, Türkçenin Moğolca ve diğer akraba dillerle birlikte Ana Altayca içinde yer aldığı var sayılan devredir. Bu devrede Altay dillerinin hiçbirinin henüz teşekkül etmediği düşünölmekle birlikte zamanı hakkında da bilgi bulunmamaktadır.

2. En Eski Türkçe Devri

Bu devre Türkçenin Ana Altaycadan ayrılarak bağımsız bir dil olma yolunda ilerlediği düşünölen devredir. Yine bu dönem için de herhangi bir tarih vermek mümkün değildir ancak Türkçenin Sümerce ile(M.Ö:4000) ilişki içinde bulunduğu var sayılmaktadır.

3. İlk Türkçe Devri

Bu döneme ait elimizde herhangi bir belge bulunmamasına karşı varlığı bilinen ve Türk oldukları herkesçe kabul edilen kavimlerin dilleri bu devreye girmektedir. Hun, Bulgar, Avar ve Hazar gibi Türk boylarının dilleri gibi.

Başlangıçtan milat yıllarına kadar olan süreyi kapsadığı düşünülen bu devrede Türkçenin batı ve doğu olmak üzere ikiye ayrıldığı kabul edilmektedir. Doğu kolu, Ana Türkçeyi oluşturan koldur. Zaman olarak 1-6. yüzyılları kapsayan bu devreye Bulgar ve Çuvaş kolunun dışındaki lehçeler (Yakutça ve genel Türkçe) girmektedir. Batı kolu ise Bulgar Türkleri ve Çuvaşlarla devam eden koldur.

4. Eski Türkçe Devresi (6-13. yüzyıllar)

Türkçenin belgelerle takip edilen ilk dönemi olup 13. yüzyıla kadar olan zamanı içine alır. Türkçenin bütün dönemleri hesaba katıldığında hem ses ve biçim bilgisi hem söz varlığı bakımından **en saf ve duru dönemidir.**

Eski Türkçe devresini:

- 1)Göktürk devri (6-8. yüzyıllar)
- 2)Uygur devri (8-13. yüzyıllar)
- 3)Karahanlı devri (10-13. yüzyıllar) olmak üzere üç devrede inceleyebiliriz.

Göktürk Devri(6-8. yüzyıllar)

Türkçenin, Türk yazısının elimizde bulunan en uzun, en eski ve en önemli ürünleri, 8. yüzyıldan kalan **Orhun Yazıtları** ve onlardan daha eski oldukları anlaşılan, genellikle kısa mezar taşı niteliği taşıyan **Yenisey Yazıtları**dır. Bugünkü Moğolistan'da, Orhun Nehri yakınlarında bulunan Kül Tigin (732) ve Bilge Kağan(735) yazıtlarından başka, dönemin ünlü veziri Tonyukuk'un kendi adına diktirdiği, Ulan Bator yakınlarında bulunan iki taş, Orhun Yazıtları'nın başlıcalarıdır. Bu dört taş yazıt, iki kağanın ve bir vezirin ağzından, Türk kavimleri ve yabancılarla yapılan savaşların, gösterilen özverilerin anlatıldığı, ulusa öğütler de içeren hitabeler niteliğindeki belgelerdir. Bunlara, biraz daha eski oldukları anlaşılan **Ongin, Küli Çor Yazıtlarını** ve 7. yüzyıl sonlarına(688–991) ait olduğu düşünülen kısa ve eksik **Çoyren Yazıtını** ekleyebiliriz.

Ancak son yıllarda yapılan araştırmalar dikkatlerin yeni bir malzeme üzerinde toplanmasına sebep olmuştur: Kazakistan'da **Esik** kurganından [\(Altın Elbiseli Adam\)](#) çıkan bakır tas üzerindeki Köktürk işaretli kısa yazının okunuşu doğrulanırsa Türk yazı dilinin belgeleri Çoyrın (veya Çoyr) bengü taşından 1200 yıl kadar daha önceye gidecek demektir.

Orhun ve Yenisey Yazıtları'nda kullanılan, sağdan sola doğru yazılan 38 harflik alfabe Uygur alfabesini kullanan Uygurlar döneminde de bazı metinlerde kullanılmıştır.

Uygur Devri (8-10. yüzyıllar)

Göktürk Devletini 745'te yıkarak yerleşik hayata geçen ve Uygur Devletini kuran Uygur Türkleri, sahip oldukları farklı inançlarla geniş bir kültür alanı oluşturmuşlardır. Yeni bir din arayışıyla Budizm'i benimseyen Uygurlar, Uygur yazısı ve Mani, Brahmi yazılarıyla taş ve kâğıt üzerine yazılmış metinler kütük basması eserler bırakmışlardır. Doğu Türkistan'daki kazılarda ortaya çıkarılan yüzlerce sandık eserin çoğu, dinî nitelikli olmakla beraber aralarında tıp, falcılık, astronomi ve şiirle ilgili olanlar da vardır.

Tıp, astronomi, fal- falcılık ve dinsel konuları içeren bu eserler; Göktürk alfabesinin yanında soğut kökenli 18 harfli Uygur, Mani ve Brahmi yazılarıyla yazılmıştır. Bu dönemin eserleri şunlardır:

1. Irk Bitig (Fal Kitabı)

Göktürk alfabesiyle yazılmış, Mani dinine ait bir **fal kitabıdır**.

2. Altun Yaruk (Altın Işık)

Radloff ve Malov tarafından Uygur harfleriyle yayımlanan, Budizmin kutsal kitabı olan bu eser; Burkancılığın inanç ve felsefesini, Buda'nın vaazlarını içermektedir. Yaklaşık yedi yüz sayfa olan eserin aslı Sanskritçe olup, önce Çinceye, daha sonra Çince'den Uygurcaya tercüme edilmiştir.

3. Sekiz Yükmek (Sekiz Yığın)

Buda dininin inanç, felsefe ve ilkelerini anlatan bir eserdir. Sade bir dil kullanılmıştır.

4. Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi (İyi düşünceli kardeş ile kötü düşünceli kardeş)

Budizmi sevdirmek için yazılmış, iki kardeşin efsanevi yaşam hikâyesini anlatan eserdir.

5. Turfan Metinleri

Tıp, falcılık, astronomi, tarım ile ilgili parça parça yazılardan oluşmaktadır.

Karahanlı Devri(10-13. yüzyıllar)

Doğudan batıya göçen Oğuz Türklerinin 10. yüzyılda İslâmiyet'i kabul etmesiyle Türk devletleri, eski kültür sahalarından ayrılıp yeni bir kültür alanına girmişlerdir. Oğuz Türklerinin Doğu ve Batı Türkistan'da kurdukları ve 13. yüzyıla kadar devam eden Karahanlı Devleti'nde konuşulan dile Hakaniye Türkçesi ya da Karahanlı Türkçesi denilmektedir.

Karahanlılar İslâmiyet ile yeni bir kültür dairesine girmekle birlikte eski kültür izlerini de taşımaktadırlar. Bu bakımdan **Karahanlı dili, Uygur yazı dilinin İslami kültür ile kaynaşmasıyla oluşmuş bir yazı dilidir.**

Eski Türkçenin Karahanlı devrine ait önemli eserlerinden bahsedecek olursak bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kutadgu Bilig-Yusuf Has Hacip

11. yüzyıldan itibaren İslâm medeniyetine giren Türk milletinin yeni şartlara rağmen kendi milli varlık ve şartlarına bağlı kalması sayesinde bu dönemde önemli eserler verilmiştir. “Mesut olma bilgisi” anlamına gelen ve **siyasetname** niteliği taşıyan bu eser 6645 beyit olup 1069-1070 yılında devrin önde gelen bir bilgini ve fikir adamı olan Yusuf Has Hâcip tarafından yazılmıştır.

Çok az rastlanan Arapça ve Farsça sözcüklerin dışında eser, sade Türkçenin izlerini taşır. Eserde halk arasında yaygın olarak kullanılan edebi söyleyişlerle deyim ve atasözlerine de oldukça fazla yer vermiştir.

Karşılıklı konuşma tarzının kullanıldığı bu eserde “Kün togdı”, “Ay Toldı”, “Ögdilmiş” ve “Odgurmuş” olmak üzere dört kavramı temsil eden dört kişi konuşturulmuştur. Bunlardan, Ögdilmiş aklı temsil eder ve vezirin oğludur. Ay Toldı, saadeti temsil eder ve vezirdir. Kün Togdı, adaleti temsil eder ve hükümdardır. Odgırmış ise kanaati temsil eder ve vezirin kardeşidir.

2. Dîvanı Lügati't-Türk-Kaşgarlı Mahmut

Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan ansiklopedik Türk dili sözlüğüdür. Türk ulusunun büyüklüğünü anlatmak, **Araplara Türkçeyi öğretmek için yazılmıştır**. Eserde o zamanın Türk dünyasına ait geniş açıklamalar vardır. Türkçe sözcüklere Arapça karşılıklar verilmiştir. Dilbilgisi, sözcük açıklamaları, cümleler, atasözleri, şiirler ile zenginleştirilmiştir. Bu eser, yalnızca bir sözlük değil, 11. yüzyıl Türklüğünün kültür ve medeniyeti hakkında bilgi veren ansiklopedik bir eserdir. Eserde Müslüman olmayan Türklerin kullandıkları sözcüklere yer verilmemiştir. Türk halk şiirinin en eski örnekleri, çeşitli halk edebiyatı ürünleri ilk kez burada yazılmıştır. Yazmaya başlamadan önce Türk illerini gezmiş, çeşitli araştırmalar yapmış, doküman toplamış, kullanılan sözcükleri derlemiştir.

Karahanlılar döneminde Türkçe ilk kez Arap alfabesiyle yazılmış ve bunun ilk uygulayıcısı da 11 yüzyılda Kaşgarlı Mahmut olmuştur. Divânı Lügati't Türk adlı eserinde Kaşgarlı Mahmut Arapça imla kurallarını uygulamıştır.

3. Atebetü'l-Hakayık-Edip Ahmet Yükneki

Hakikatlerin eşiğı anlamına gelen eserin, tam tarihi bilinmemekle birlikte 12. yüzyılın başlarında yazıldığı düşünülmektedir. Yükneki Edip Ahmet tarafından yazılan eser, içerik, yapı ve amaç bakımından Kutadgu Bilig etkisinde kalmıştır. Ancak; dil farklıdır. Yazarının ifadesi ile eserin dilinin ortak Orta Asya Türkçesinin Kaşgar şivesini temsil ettiği şeklindedir.

Eserin Kutadgu Bilig'den ayrılan özelliklerinden biri de yabancı sözcüklerin çokça yer almasıdır. Arapça, Farsça unsurlar yoğun olarak kullanılmıştır. Eser, bilginin yararları, bilgisizliğin zararları, alçak gönüllülük, kibir ve ihtiras konularına yer verilen bir öğüt kitabıdır.

4. **Dîvân-ı Hikmet-Ahmet Yesevi**

Ahmet Yesevi'nin Dîvân-ı Hikmet adlı eseri; **dinî, tasavvufî** özlü sözleri içeren mecmua niteliğinde bir eserdir. Bu eser, genellikle 5–25 arasında değişen dörtlüklerden oluşmuş, 12'li hece ölçüsü ile halk dilinde yazılmış, uyak ve redifler sıkça kullanılmıştır.

Karahanlı Türkçesine çok önemli hizmetlerde bulunan Ahmet Yesevi, Arap ve Fars dillerinin etkisinde kalmamış kendi ana dilini diğer dillerden üstün tutmuştur. Yazdığı şiirler büyük değişikliklere uğramıştır. Türk diline büyük hizmetleri dokunan Yesevi, ana dilini diğer dillerden üstün tutma geleneğine bağlı kalmıştır.

Ahmet Yesevi çevresindeki insanlara onların anlayabilecekleri bir dil ile inandıklarını ve öğrendiklerini aktarmaya çalışmış, İslâmiyet'i Türkler arasında yaymak ve sevdirmek başlıca yaşam amacı olmuştur. Çağının tasavvuf akımının en büyük öncülerinden kabul edilmektedir.

5. Kur'an Tercümeleri

İslâmiyetin Türkler tarafından kabulüyle birlikte Türk dili ve Türk kültürü farklı bir sahaya girmiştir. İslâmiyet'in daha çabuk yayılması için Kuran tercümeleri yapılırken Türkçe de bundan nasibini almış, yeni İslâmi terimlerle ve deyimlerle daha da zenginleşmiştir.

Türkler İslâmiyet'in kabulüyle birlikte fıkıh, tefsir, hadis gibi dini içerik taşıyan pek çok eser yazmış, Türk edebiyatına ve Türk diline kazandırmışlardır. Bu eserlerin edebi açıdan ziyade dil açısından önemi büyüktür.

Kuran tercümeleri, klasik bir edebi dilin kurulmasında bir taraftan önemli bir rol oynamaktayken diğer taraftan da Türkçenin daha kusursuz bir hal almasına yardımcı olmuştur.

5. Orta Türkçe Devri (13–15. yüzyıllar)

Türk yazı dilinin Eski Türkçeden yeni yazı dillerine geçiş dönemine Orta Türkçe dönemi adı verilmektedir. İlk İslâmi eserlerin verildiği ve Türklerin İslâmiyet’i kabulüyle birlikte yeni bir kültür çevresine de girdikleri Karahanlı dönemini bu devreye katan, 11. yüzyılın başlangıcıyla bu dönemi başlatan dilbilimciler de vardır.

Eski Türkçeyle yeni Türkçeyi birbirine bağlayan geçiş dönemidir. Bu dönemde bütün Orta Asya’da kullanılan Türkçeye, *Ortak Türkçe*, *Müşterek Orta Asya Türkçesi* adları da verilmiştir.

Türk dili ve Türk kültüründe önemli değişmelerin olduğu bu dönem, Harezmi Türkçesi ile temsil edilir. Harezmi Türkçesi, 13. ve 15. yüzyıllarda Batı Türkistan’daki yazı diline verilen isimdir. Harezmi ya da Harizmi Türkçesi diye de adlandırılan bu dönemde Harezmlilerin 11. yüzyılda ayrı bir dil konuştukları, bu dili XIII. yüzyıla kadar da aynı dili korudukları eldeki kaynak ve bilgilerden anlaşılmaktadır.

Harezmi Türkçesiyle çok sayıda eser yazılmıştır. Bunlar şunlardır:

1. Kısasü'l Enbiya-Rabguzi

Kısasü'l Enbiya, Orta Asya Türk edebiyatının durgun devrinin ilk örneğidir. Dini içerikli olduğundan dili oldukça sadedir. Eser aslında nesir şeklinde olup pek çok manzum parçaları da içermekte ve peygamberlerin hikâyelerinden oluşmaktadır.

Kısasü'l Enbiya İslâmiyet'i yeni kabul etmiş olanların ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olup Kur'anı-Kerîm'de adı geçen peygamber hikâyeleri anlatılmış, âyet-i kelimeler ve hadîs-i şeriflere de yer verilmiştir.

2.Nehcü'l –Feradis-Kerderli Mahmut

Kerderli Mahmut tarafından Harezmi Türkçesiyle yazılmış olan bu eser Kırk Hadis tercümesi niteliğinde dini ahlâki konuları ele almaktadır. 4444 sayfadan oluşan bu eser onar fasıllık dört bölümden oluşmuş Peygamber'in hadislerinden seçilmiş kırk hadisi ele alıp açıklamaktadır.

Hazreti Muhammet'in hayatını, dört halifenin tanıtıldığı, haklarında bilgiler verildiği, iyi huyların, İslâmiyet'in temel kurallarının anlatıldığı bölümlerin sonuncusu ahlâki kurallar ve yapılması gerekenlerdir.

3. Muinü'l-Mürid-Şeyh Şerif Hoca

Harezmi sahasında yazılan ve yerli şive özellikleri taşıyan bir başka eser de Muinü'l Mürid'dir. Eserin yazarı olarak Şeyh Şerif Hoca adlı zat gösterilmekle beraber, içerik olarak bu dönemde yazılmış diğer eserler gibi dini tasavvufi konuları ele almakta ve dini şiir parçalarından oluşmaktadır.

Dini tasavvufi nitelik taşıyan bu eser 1313 yılında bu sahada yazılmış eserler içinde en küçüğü olup, 51 sayfa ve 900 beyitten oluşmaktadır. Öğretici nitelikte olan ve Türkmenlere İslâmiyet'i ve tasavvufu öğretmek amacıyla yazılmış olan eser bu özellikleri sayesinde uzun yıllar ilgi çekmiş ve okunmuştur.

4. Mukaddimetü'l Edeb-Zemahşeri

Bu dönemdeki çeşitliliği bünyesinde en güzel şekilde bulunduran eserlerin başında Zemahşerî'nin Mukaddimetü'l Edeb adlı eseri gelmektedir. Türkçenin tarihi gelişimini göstermesi bakımından Kaşgarlı Mahmut'un Divan ü Lügati't Türk adlı eserinden sonra önemli yer teşkil etmektedir.

Harezmi şivesi ve dönemin Türk şivelerine tercümeleri yapılmış olan Mukaddimetü'l Edeb, içerdiği deyim, terim ve sözcüklerle Türk kültür hayatı bakımından önemli bir veri kaynağıdır.

Arapça öğretmek amacıyla pratik bir sözlük niteliği taşıyan eser, Arapça sözcük ve kısa cümlelerden oluşmuştur. 1127–1114 yılları arasında yazılmış olan eser, isimler, fiiller, harfler, isim çekimleri ve fiil çekimlerinin ayrıntılı bir şekilde yer aldığı beş bölümden oluşmaktadır.

Divan-ü Lügati't Türk'ten sonra Orta Türkçenin en zengin sözcük kaynağı olarak kabul edilen eser, bünyesinde 3500 sözcük barındırmaktadır.

5. Muhabbetnâme-Harezmi

Harezmin karma şivesiyle yazılmış en önemli eserlerdendir. Dönemin ve bölgenin dil özelliklerini taşımakla birlikte, Kıpçak şivesinin izlerini de taşımaktadır. Yazarı kesin bilinmemekle birlikte Horezmi (bazı kaynaklarda Harezmi) isminin yer alması bunun mahlas olduğunu düşündürmüştür. Arap ve Uygur harfleriyle yazılmış iki nüshası bilinmektedir. Mefâîlün mefâîlün Feûlün kalıbıyla yazılan Muhabbetnâme’de bazı gazel ve şiirler de yer almaktadır.

6. Revnakü’l İslam-?

İslâmın parlaklığı diye de adlandıracağımız bu eser, Türkmen şivesinin temsilcisidir. Okullarda dahi bir dönem ders kitabı olarak okutulan bu eser halk arasında da büyük ölçüde rağbet görmüştür. Hicri 869 milâdi 964/65 yılların da yazılmış bu eser manzum olup yazarıyla ilgili bilgimiz bulunmamaktadır.

6. Yeni Türkçe Devri(15–20. yüzyıllar)

Orta Türkçe döneminde farklı özelliklere sahip olan yazı dillerinin, şivelerinin edebi dil olarak gelişme gösterdiği ve 15. yüzyıldan zamanımıza kadar devam eden dönem olarak nitelendirilmektedir. Bu dönem dilini Orta Türkçe döneminden ayrı tutmak zordur. Bunun yanında çeşitli etkilerle dilin farklılaştığı dönemleri de unutmamak gerekir. Böylece Kıpçak, Azeri, Osmanlı, Çağatay, Türkmen edebiyatlarının dillerini de bu dönemden ayrı tutmamak gerekir.

11. yüzyıla kadar Altaylardan Hazar ve Karadeniz'in kuzeyine, hatta Orta Avrupa ve Balkanlara doğru giden Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra ve İran devletlerinin de ortadan kalkmasıyla 11. yüzyılın ilk yıllarından başlayarak bugünkü Azerbaycan, İran üzerinden Anadolu'ya doğru yönelmeye başlamışlardır. Sonunda 13. yüzyılda Azerbaycan ve Anadolu yeni bir Türk yurdu hâline gelmiştir. Türklerin batıda Anadolu'ya, kuzeyde Karadeniz'in kuzeyi ve batısına kadar yayılmaları, buralarda yeni kültür merkezleri oluşturmaları, o bölge halkının ağzı ile eserler yazmaları sonucunda Türk yazı dili çeşitlenerek yayıldığı bölgelere göre biri **Kuzey Batı(Kıpçak)**, **Kuzey Doğu Türkçesi(Çağatay)**, diğeri **Batı Türkçesi(Oğuz)** olmak üzere iki kola ayrıldı. 13. yüzyılda Türkçenin ikinci bir yazı dili ortaya çıktığı için bu yüzyıl Türkçenin bir dönüm noktası olarak da değerlendirilir.

Kuzey Türkçesi (Kuzeybatı Türkçesi, Kıpçak Türkçesi)

Kıpçakların hangi tarihten itibaren Kıpçak yöresinde yerleştiklerine ait elimizde kesin bilgi olmamakla beraber Rusların Lavrentiy adlı eserlerinde 1054 tarihi verilmektedir. Sarı saçlı olmaları sebebiyle Kuman şeklinde de adlandırılan Kıpçaklar, XIII. yüzyılda Moğol saldırılarına rağmen yaşadıkları bölgeyi terk etmemiş, daha sonraları büyük hâkimiyet kurmuşlardır.

O dönemde Memlük devletinin başında Türk hükümdarın olması ve içlerinde de Türklerin sayısının fazla olması Türkçeye karşı ilginin artmasına neden olurken, Araplara Türkçeyi Öğretmek amacıyla yazılan eserlerin yanında Farsça ve Arapça yazılmış pek çok eserin de Türkçeye tercümeleri yapılmış, Kıpçak Türkçesiyle birçok eser yazılmıştır.

Suriye, Mısır ve Meml k yörelerinde rastladığımız bu dönem eserleri daha çok Araplara Türkçeyi öğretmek ve Hristiyanlığı yaymak amacıyla yazılmış eserlerdir. Daha sonraları okçuluk, atıcılık, at ılık gibi askeri konuları işleyen eserler yanında edebi nitelik taşıyan eserler de yazılmıştır.  oğ  Meml k Kıp ak asına ait olan bu dönem eserleri konu bakımından ele alındığında dinî eserler, ilm  eserler, edeb  eserler ve sözlük-dil bilgisi niteliğindeki eserler olmak üzere gruplandırılabilirler.

Codex Cumanicus

Eser Latince bir girişten sonra, Latin, Fars ve Kuman dillerinden oluşturulmuş ve üç ayrı sütunda verilen sözlükten oluşmuştur. Bu ilk bölümde verilen sözcükler isimler, sıfatlar, filler ve zarflardan örneklerle çeşitlendirilmiştir. Yaklaşık 1560 sözcükten oluşan alfabetik sözlükte, bölümlerin bazılarında çok daha ayrıntı bulunabilmektedir.

Codex Cumanicus, yabancılara Kıpçak Türkçesini  ğretmenin yanında, Kıpçaklar arasında Hristiyanlığı yaymayı da hedef olarak seçmiştir.

Gülistan Tercümesi (Kitâbu Gülistan bi't Türkî)

1391 yılında Saraylı Seyf tarafından Sadi'nin Gülistan adlı eserinden yaptığı tercüme bir eserdir. Mısır'da yazılmış olmasına rağmen, tercüme eden kişinin Saraylı olması sebebiyle Altınordu Kıpçakçasıyla yazılmıştır. Dil bilgisi ve söz varlığı bakımından önemli olan bu eserde, tercüme olmasına rağmen Seyf birtakım eklemeler de yaparak kendi dil özelliklerini de yansıtmıştır.

Husrev ü şîrîn

Kutb'un bu eseri Altınordu bölgesi İslâmi devir Türkçesinin en önemli eseridir. Altınordu hükümdarı Tini Bek Han ve eşi Melike Hatun adına 1341-1342 yıllarında yazılmış olan bu eser, yaklaşık 4370 beyitten oluşan Farsça mesnevi tarzında manzum bir eserdir. Genceli Nizami'nin aynı adlı eserinden tercüme edilmiştir.

Bugün Kıpçakça yerini Tatarca, Kırgızca, Kazakça, Başkurtça gibi Türk şivelerini yerini bırakmıştır.

Doğu Türkçesi(Kuzeydoğu Türkçesi, Çağatay Türkçesi)

1405 tarihinde Timur'un vefatından sonra kurduğu devlet, oğullarına ve torunlarına kalmış bu da i karışıklıklara neden olmuştur. Timur'un oğullarından şahruh 1409–1449 yılları arasında Horasan ve Semerkant şehirlerini ele geçirmiş, in ve Hindistan ile birçok ticari ilişki kurmuşlardır. Bu dönemde Semerkant da bir kültür merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde oluşan Türkçe Çağatay Türkçesi olarak kabul edilir. Bu dönemde çağın en büyük dilcisi olarak kabul edilen Mir Ali şir Nevi dönemi diye de adlandırılır.

Muhakekemetü'l-Lügateyn-Ali Şir Nevâî

Ali Şir Nevâî bu eserinde, Türkçeyi edebi dil olarak kullanmayan, Farsça yazan çağdaşlarına bir mesaj vermek istemiş, ediplerin eserleri Türkçeyle yazmaları yönünde telkinler vermeye çalışmıştır.

Bir çeşit dil bilgisi kitabı olan bu eser, sadece Türk dili hakkındaki görüşleri ile değil Türk kültürü hakkında başka değerli bilgiler de içermesi bakımından da çok önemli eserdir. Çünkü Nevâî, bu eserinde Türkçenin ne denli üstün bir dil olduğunu ispatlamaya kalkışırken ve delilleri sıralarken, Türklerin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşantısı içerisinde geçen pek çok terim ve kelime kullanarak açıklamıştır.

Ali Şir Nevai dışında Sekkakî, Lutfî, Gedâî, Hüseyn Baykara, Őiban Han, Muhammed Salih, Babürşah ve Çağatay edebiyatının eski hızını kaybetmeye başladığı 17. yüzyıl temsilcisi olarak Ebu'l- Gazi Bahadır Han bu döneme damgasını vuran sanatçılardır. Bahadır Han **Őecere-i Türkî (Türk Őeceresi)** ve **Őecere-i Terâkime (Türkmen Őeceresi)** adlı eserleriyle tanınmaktadır.

Doğu Türkęesi günümüzde yerini Özbekęe ve Uygurcaya bırakmıştır.

Batı Türkçesi (Güneybatı Türkçesi, Oğuz- Türkmen Grubu)

Güneybatı ya da Batı Türkçesi, Hazar denizinin güneyinden batıya uzanan Türklerin kullandıkları Türkçedir. Batıya uzanan bu Türkler, Irak, Adalar, Suriye, Rumeli, Güney Afrika, Kuzey ve Güney Azerbaycan'da yerleşmişlerdir. Bu bölgelerde kullanılan dil, Oğuz lehçesine dayandığı için Oğuz Türkçesi de denilmektedir.

Bugünkü yazı dillerinin sınıflandırılmasında Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesi Batı Türkçesi grubunda yer almaktadır. Türk yazı dilinin bu kolu Oğuz lehçesine dayandığı için Oğuz grubu olarak da adlandırılır.

Güneybatı Türkçesinin temelini Türkiye Türkçesi oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesi kavramı ile eski Osmanlı İmparatorluğu ve günümüz Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan ve kullanılan Türkçe kastedilmektedir.

İlk tanıma göre Türkiye Türkçesini,

1)Eski Anadolu Türkçesi (Eski Türkiye Türkçesi)

2)Osmanlı Türkçesi

3)Günümüz Türkiye Türkçesi (Çağdaş Türkiye Türkçesi) olmak

üzere üç ana başlıkta incelemek daha doğru olacaktır.

1)Eski Anadolu Türkçesi (Eski Türkiye Türkçesi)

13. Yüzyılın başlarından 15. yüzyılın sonlarına kadar Anadolu ve Rumeli’de kullanılan, Oğuz temelindeki Türkçe olup Batı Türkçesinin ilk dönemini oluşturur.

Eski Anadolu Türkçesi, dil bilgisi şekilleri bakımından kısmen Eski Türkçeye bağlı olmakla birlikte, Kuzey ve Doğu Türkçelerine göre hızlı bir gelişme gösterdiği için bu dönemde yeni gramer şekilleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

Eski Anadolu Türkçesini Anadolu’daki siyasi ve sosyal gelişmelere bağlı olarak kendi içinde Selçuklu Dönemi Türkçesi, Beylikler Dönemi Türkçesi ve Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Türkçesi olmak üzere üç döneme ayırmak mümkündür.

Anadolu Selçukluları döneminde bilim dili Arapça, resmî dil Farsça olduğu için Türkçeye dinî, ahlaki özellikler taşıyan ve daha çok, halka seslenen eserler yazılmıştır. Selçuklu devletinin parçalanmasından sonra ortaya çıkan Anadolu Beyliklerinde ise beylerinde millî geleneklere ve Türkçeye önem vermeleri sonucunda dil ve edebiyat açısından verimli bir dönem başlamıştır.

Arapça ve Farsça unsurların henüz fazla olmadığı bu dönemin Eski Türkçeden ayrılan özellikleri olmakla birlikte bugünkü Türkiye Türkçesinin de temelini oluşturur.

2)Osmanlı Türkçesi

15. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı devletinin sınırları içinde kullanılan yazı dilidir.

Bu dönemin en belirgin özelliği Arapça, Farsça gibi yabancı dillerden oldukça fazla kelime ve gramer şeklinin Türkçeye girmiş olmasıdır.

Klasik bir edebiyat oluşturma ve sanat yapma anlayışıyla Türk yazı dili âdeta Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerden oluşan üçüz bir dil hâline getirilmiştir. Konuşma diliyle yazı dili arasındaki farklar her geçen gün artarken bir tarafta konuşulan fakat yazılmayan bir dil, diğer tarafta yazılan fakat konuşulmayan bir dil ortaya çıkmıştır.

3) Türkiye Türkçesi

1908 den sonra başlayıp halen devam eden bu devrede kullanılan dil, ya da 20. yüzyıl Türkiye Cumhuriyetinin resmi dilidir. Osmanlı Türkçesi devresinin sonlarına doğru daha da belirginleşen ve Tanzimat'la birlikte kendini gösteren dilde sadeleşme hareketi, Servet-i Fünûncularla yeniden geri plana atılmış, asıl sadeleşme hareketi günümüz Türkiye Türkçesinin de başlangıcı sayılan, 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyetle birlikte daha da belirginleşen milli uyanışın görüntüsü dil ve kültür alanında da ortaya çıkmıştır. Osmanlıca, 1911'de Yeni Lisan Hareketinin de başlangıcı olan Milli Edebiyat dönemine kadar devam etmiştir.

Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem, Akil Koyuncu, Ziya Gökalp gibi isimlerin öncülük yaparak 1911’de çıkardıkları Genç Kalemler adlı dergide ilk kez Milli Edebiyat kavramından söz edilmiş, milli bir edebiyat yalnız milli bir dile elde edilir ilkesinden hareketle Yeni Lisan hareketini başlatmışlar ve bu hareketin başarıya ulaşmasını şu esaslara bağlamışlardır:

- 1)Yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkı ortadan kaldırmak, bunun için de İstanbul ağzını temel almak
- 2)Dilimize girmiş Arapça ve Farsça gramer kurallarının kullanılmaması ve bu kurallarla yapılan tamlamaların (bazı istisnalar dışında) kullanılmaması.
- 3)Dilimize girmiş Arapça ve Farsça sözcüklerle yapılacak tamlamalarda Türkçe kuralların uygulanması.
- 4)Dilimize yerleşmiş Arapça ve Farsça sözcüklerin Türkçe söylendikleri gibi yazılması. Bütün Arapça sözcüklerin atılması gerekmediğinden, bilim terimi olarak Arapça sözcüklerin kullanılmasına devam etmek.
- 5)Öteki Türk lehçelerinden sözcük alınmaması.
- 6)Bu ilkelerden hareketle milli bir ve milli bir edebiyat oluşturmak.

Yeni lisan hareketi yukarıda tespit edilen ilkeler doğrultusunda halka ulaşmayı başarmış ve dilde sadeleşme konusunda büyük ölçüde etkili olmuştur. Milli Edebiyat akımının da gerekli gördüğü milli dil hareketi 1917’de kurulan “Şairler Derneği” ile daha da destek görmüş, güç kazanmıştır. “Hecenin beş şairi” ya da “beş hececiler” diye de adlandırılan; Halit Fahri Ozansoy, Enis Behiç Koryürek, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç ve Faruk Nafiz Çamlıbel gibi ünlü isimler, eserlerinde Türkçeye ve Türk gramerine verdikleri önemi yansıtmışlardır.

Dilde sadeleşme çalışmaları Cumhuriyet'ten sonra da devam etmiş, Atatürk'ün toplum hayatını düzenlemedeki düşünceleri doğrultusunda başlattığı devrimlerin en önemlisi dil devrimi olmuş, bu yöndeki çalışmalar da yine Türk Dil Kurumu tarafından yürütülmüştür. 1 Kasım 1928'de Lâtin Alfabesinin kabulü, 1932'de Mustafa Kemal Atatürk tarafından o günkü adıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşu bu hareketin en önemli halkaları olarak kabul edilir. Bu hareketle yapılan çalışmalar Türkçenin gücünü ortaya çıkarmaya yönelik olup, dile canlılık kazandırmak amacı güdülmüştür.

1932'den sonraki dönem Türk diline devlet elinin değdiği, Türkçeleşme hareketinin hızlandığı dönemdir. Türk dilini bilinçli bir şekilde tespit edilen noktaya ulaştırma gayreti içinde olan hareketin başlıca hedefleri şunlardır:

- 1)Dilimizi Osmanlıcanın Türkçeye yabancı kalmış unsurlarından temizlemek,
- 2)Konuşma dili ile yazı dili, aydın dili ile halk dili arasındaki ayrılıkları ortadan kaldırmak, dile millet varlığı içinde birleştirici ve bütünleştirici bir özellik kazandırmak.
- 3)Eğitim ve öğretimi milli eğitimin gerekli kıldığı milli bir eğitim diline kavuşturmak.
- 4)Türk diline yapı ve özelliklerine uygun bir gelişme zemini hazırlamak.
- 5)Dile sözcük türetme yolları açısından işlerlik kazandırmak, böylece Türkçeyi milli kültürümüzün eksiksiz aktarıcısı durumuna getirmek, çağdaş uygarlık düzeyinin gerekli gördüğü bütün kavram ve deyimleri karşılayabilecek hale sokarak işlek zengin bir kültür dili haline getirmek.
- 6)Türkçeyi bir ilim kolu olarak araştırma, inceleme konusu yapmak.

Dildeki bu hareketlilik özellikle 1940'lı yıllarda engellerle karşılaşarak yavaşlamış, zaman zaman duraksamış, bu nedenle Türkçenin yapı ve gelişimine uygun olmayan bir takım uygulamalarla karşılaşmıştır. Daha sonraları yine eski temposunu yakalayan Türkçe gelişimini normal akış içinde devam ettirmiş, yazık ki günümüzde de batı kökenli sözcüklerin kullanımının giderek artması sebebiyle yeni bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır.

7. Modern (Çağdaş) Türkçe Devri(20-...)

Günümüzde konuşulup yazılan, yaşayan Türk lehçelerini içeren devre olarak ele alınır. Türkçe geçmişten günümüze çok geniş alanlara yayılarak gelmiş, günümüzde de yine geniş bir alan içinde hareketliliğini devam ettirmektedir.

Türk şiveleri:

1. Güney-Batı (Oğuz) Grubu

- a) Türkiye Türkçesi
- b) Azerbaycan Türkçesi
- c) Türkmen Türkçesi
- d) Gagauz Türkçesi

2. Kuzey-Batı (Kıpçak) Grubu

- a) Kazak Türkçesi
- b) Tatar (Kazan) Türkçesi
- c) Kırgız Türkçesi
- d) Başkurt Türkçesi
- e) Karaçay-Malkar Türkçesi
- f) Karakalpak Türkçesi
- g) Kumuk Türkçesi
- h) Nogay Türkçesi
- i) Altay Türkçesi
- j) Tuva Türkçesi
- k) Hakas Türkçesi

3. Güney-Doğu Grubu

- a) Uygur Türkçesi
- b) Özbek Türkçesi

Türklerin Kullandığı Yazılar

1) Göktürk Yazısı:

Türklerin en eski ve ilk milli alfabesidir. Sadece Türkler tarafından kullanılmıştır. Yabancı etkilere uzak bir alfabadir. Alfabenin ne zaman ortaya çıktığı ve ne kadar kullanıldığı hakkında net bilgiler yoktur. Hunlar, Göktürkler ve Türk kavimleri olan Bulgarlar, Hazarlar, Peçenekler ve Sekeller tarafından kullanılmıştır. Alfabe 38 harften oluşmaktadır. 4 adet ünlü harf bulunmaktadır. Orhun Yazıtları Göktürk alfabesi ile yazılmıştır. Yenisey Yazıtları da Göktürk alfabesi ile yazılmıştır. Bu alfabe sağdan sola doğru yazılır. Bugün kullanmış olduğumuz alfabenin tam tersidir. Büyük ve küçük harf yoktur. Noktalama işareti olarak sadece «:» kullanılmıştır. Aynı Türkçedeki gibi hece sistemi üzerine kurulmuş sondan eklemeli bir dildir. İslamiyet'ten sonra kullanılmamıştır.

2) Uygur Yazısı:

Göktürklerden sonra kurulan Uygurlar tarafından adlandırılmıştır. Uygur alfabesini yazan yazıcılara "bakşı, bakşıgeri ve serbahşı adları verilmektedir. Uygur alfabesi 18 harften oluşmaktadır. 4 sesli harf ve 14 harf sessiz harf bulunmaktadır. Sağdan sola doğru yazılır. Uygur alfabesi Soğd kökenlidir ve Uygurlar tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. İslamiyet'ten önce ve sonra kullanılmıştır. Uygur alfabesiyle yazılan ilk metinler 9. yüzyıla aittir. Harfler arasında boşluk yoktur, bitişik şekilde yazılır. Yalnızca "Z" harfi ayrı yazılır. İslamiyet'ten sonra bile Türkistan ve Kırım'da bulunan Türk devletleri Uygur alfabesini kullanmaya devam etmişlerdir. Bu alfabe ile çok sayıda edebi, sanat, din ve hukuk konularında birçok eser yazılmıştır. Timur İmparatorluğu ve ona ait diğer devletler Uygur alfabesini kullanmıştır.

3) Arap-İslam Yazısı:

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra kullanılmaya başlanan Arap alfabesi 28 harften oluşmaktadır. Türklerin kullanmış oldukları Arap alfabesi 31 ile 36 harften oluşuyordu. Osmanlı Devleti tarafından kullanılmıştır. Arap alfabesi 1928 yılında yapılan harf inkılabı ile sona ermiştir.

Sağdan sola doğru yazılmaktadır.

Arap alfabesinde küçük harfler yoktur.

Noktalama işareti yoktur.

Türk İslam devletleri tarafından yaygın olarak kullanılan Arap alfabesiyle birçok eser yazılmıştır. Alfabe ön plana çıkmış ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

4) Latin Yazısı:

Türklerin kullandığı alfabeler arasında ne çok bilinen alfabe Latin alfabesidir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Mustafa Kemal Atatürk tarafından Cumhuriyet ilan edilmiş ve hemen ardından birçok yenilikler yapılmıştır. Bu yeniliklerden biri de 1 Kasım 1928 yılında yapılan Türk Harf devrimidir. Bu tarihten itibaren Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmiştir.

Latin alfabesi ilk defa 1928 tarihinde Azeri Türkler tarafından kullanıldı.

Toplam 29 harf bulunmaktadır. 8'i sesli harf kalan 21 harf ise sessiz harftir.

Okuma – yazmayı kolaylaştırma amacıyla Latin alfabesine geçilmiştir.

Latin alfabesi bugün Kıbrıs ve Yugoslavya'da yaşayan Türkler tarafından da kullanılmaktadır.

Soldan sağa doğru yazılır.

Harfler hem bitişik hemde ayrı şekilde yazılabilir.

Latin alfabe sisteminden bulunan “q x, w” harfler Türkçe dil yapısına uymadığı için kaldırılmıştır.

5) Kiril Yazısı:

Türklerin kullandığı alfabeler arasında bulunan Kiril alfabesi Eski Sovyet Birliği sınırları içerisinde yaşayan Türklere Stalin tarafından zorla kabul ettirilmiş bir alfabedir. Özellikle 1937-1940 yıllarında bu alfabeye Türklere baskı kurulmuş ve zorla milli kimliklerini kaybettirmeye çalışmışlardır. Türkler arasında 20 çeşit Kiril alfabesi kullanılmıştır. Halen bugün bazı Türk kavimleri Kiril alfabesini kullanmaktadır. 38 harften oluşmaktadır. 11 adet sesli harf bulunmaktadır. 7 sessiz harften oluşur.

Soldan sağa doğru yazılır.